

C.L.R. JAMES, *Los jacobinos negros. Toussaint L'Ouverture y la Revolución de Haití*, Turner-Fondo de Cultura Económica, Madrid, 2003, 369 pp.

A la contracoberta de l'edició castellana d'aquest llibre s'assegura que la publicació de *Los jacobinos negros* «bien puede calificarse de acontecimiento editorial». Pot semblar una de les típiques estratègies editorials per a vendre més exemplars de l'obra, però els editors d'aquesta novetat editorial no van gaire desencaminats a l'hora d'atribuir tanta importància a l'aparició en castellà de l'obra més coneguda de C.L.R. James. Si més no, el fet que es tracti de la primera obra que es tradueix d'un historiador i intel·lectual de la magnitud de James ja té prou importància, tot i que, a les nostres contrades, la seva tasca històrica i la seva figura com a historiador no hagin tingut mai gaire ressò donat l'escàs interès que per aquí desperten els temes que centren la seva atenció: la lluita de les que Ranajit Guha denominava les «classes subalternes» per a alliberar-se del jou colonial, cosa que, en el cas de C.L.R. James, és la lluita de les masses esclaves per superar la seva situació d'explotació extrema a les societats esclavistes —aquest és l'objecte d'anàlisi de *Los jacobinos negros*, la Revolució d'Haití de 1793-1804— i, en el marc del segle XX, la lluita dels pobles oprimits o colonitzats per trobar una via revolucionària pròpia lluny de les imposicions dels seus dominadors, ja es tracti dels pobles africans o caribenys que van aconseguir la seva independència entre els anys quaranta i seixanta o dels «afroamericans» d'Estats Units.

No obstant això, la publicació de *Los jacobinos negros* és un esdeveniment editorial no només pel fet que sigui la primera traducció en castellà d'un llibre de C.L.R. James, sinó també perquè ens permet accedir, després de dècades d'haver-se relegat al més grans dels oblits, a un dels grans clàssics de la historiografia mundial, la primera edició del qual va sortir en una data tan llunyana com 1938. Som conscients que molts lectors potser s'ho pensaran dos cops abans de dedicar-li temps a la lectura d'un llibre que passa ja dels seixanta anys de vida, però el fet és que estem parlant del gran clàssic —de l'obra inaugural— de la historiografia que se centra en l'estudi dels moviments revolucionaris dels esclaus en l'àmbit de les societats esclavistes de la zona del Carib. En aquest sentit, podríem comparar la importància de la traducció en castellà de *Los jacobinos negros* amb la que els medievalistes li devien atorgar a l'aparició de les primeres obres traduïdes de Marc Bloch o la que els estudiosos del moviment obrer li

van atorgar a la primera bona traducció en castellà de *La formación de la clase obrera en Inglaterra*, d'E. P. Thompson, l'any 1989.

Sóc conscient que la figura de C.L.R. James és molt poc coneguda a les nostres contrades. És per això que m'agradaria oferir un breu esbós biogràfic del personatge abans d'entrar a examinar *Los jacobinos negros*.¹ Cyril Lionel Robert James va néixer a l'illa de Trinitat l'any 1901, i era fill d'una família amb avantpassats esclaus que havia prosperat modestament al llarg dels anys. El seu pare era mestre d'escola i la seva mare, una lectora voraç, la qual cosa va fer que C.L.R. James s'eduqués en el foment de l'interès per la cultura, que, en el cas d'una colònia britànica, havia de ser forçosament l'europea. No obstant això, James va manifestar ja els primers símptomes de rebel·lia contra l'educació formal al col·legi on va estudiar, el Queen's Royal College, quan va enfrontar-se a les autoritats acadèmiques del mateix; aquest esperit de rebeldia no abandonaria mai el nostre autor al llarg de la seva existència. Ja als anys vint, C.L.R. James va anar perfilant els seus interessos culturals i professionals amb la seva dedicació al periodisme esportiu —de fet, sembla que era un bon jugador de criquet i escrivia cròniques dels partits per a diaris de l'illa— i a les tasques de novel·lista, fruit de les quals va escriure dos llibres, *La divina pastora* (1927) i *Triumph* (1929), on descrivia la vida de les capes marginals de la societat als poblats de barraques caribenys.

El 1932, un C.L.R. James ja en la trentena va decidir emigrar a la metròpoli per continuar la seva carrera com escriptor. Instal·lat a Nelson (Lancashire), on va guanyar-se la vida escrivint cròniques de partits de criquet per diaris com el *Manchester Guardian* i el *Glasgow Herald*, James va entrar en contacte amb els cercles obrers de la ciutat i començà a llegir les obres de Marx, Engels, Lenin i Trotski, la qual cosa va ser l'inici de la gran passió vital del nostre autor: la política. De fet, en un principi va ingressar al Partit Laborista, però la lectura de *La història de la Revolució russa*, de Trotski, el va empènyer a unir-se als ambients polítics trotskistes i a declarar-se obertament com a marxista antiestalinista.² Així mateix, aquest també va ser el moment en què inicià el seu activisme en defensa de la independència de les Índies Occidentals britàniques, i resultat d'això va publicar, el 1933, l'opuscle titulat *The Case for West*

¹ No existeix en català o castellà cap biografia o article biogràfic sobre la vida del nostre autor, i els millors materials en aquest sentit estan en anglès. Tanmateix, a Internet es pot trobar la reproducció d'un excel·lent article de qui va ser la secretària personal de James, on s'analitza en profunditat la vida del mateix. L'article, d'Anna Grimshaw, es titula «C.L.R. James: A Revolutionary Vision for the 20th Century», i per trobar-se a <http://www.clrjamesinstitute.org/clranna1.html>. A més aquesta mateixa autora ha reunit diversos escrits de James en un volum que porta per títol *The C.L.R. James Reader*, Oxford, 1999.

² James mantindria una estreta relació amb Trotski durant alguns anys, però el 1939, després de visitar-lo a Mèxic, va trencar amb ell arran de les discrepàncies que es manifestaven en el llibre *World Revolution*, un estudi sobre la Internacional Comunista publicat per James el 1937.

Indian Self-Government. Precisament, va ser en aquest any quan James es va traslladar a viure a Londres, on va consolidar la seva militància trotskista (dins les files de la Lliga Revolucionària Socialista, on dirigia l'òrgan del grup, *Fight*) i va començar a elaborar la teoria política que el distingiria en el sí del moviment revolucionari: la insistència en la necessitat d'integrar les lluites de les zones colonitzades del món en la tradició revolucionària europea i, alhora, en la necessitat que el moviment obrer occidental recolzés explícitament els moviments anticolonials existents a Àfrica, Àsia i Amèrica; una de les primeres formulacions, doncs, de la dialèctica centre-perifèria.

El 1935, arran de la invasió italiana d'Abissínia (Etiòpia), escriu *Abyssinia and the Imperialists*, on defensa, a contracorrent de la tendència general entre el moviment obrer europeu, la importància del recolzament de la lluita per l'alliberament d'Àfrica, que ell remuntava històricament a la revolució que es va produir a l'illa francesa de Saint Domingue, la futura Haití, el 1791. Aquest interès el portà a escriure l'obra de teatre *Toussaint L'Ouverture*, estrenada el 1936, i aquest seria el preludi de la publicació, dos anys després, de *The Black Jacobins*. De fet, la revolució dels esclaus liderats per Toussaint L'Ouverture plantejava de forma molt concreta allò que C.L.R. James tractava de plantejar en els seus escrits més polítics: no només la naturalesa i el desenvolupament de la revolució mateixa, la canviant relació entre els líders i el poble, sinó la dinàmica de les lluites situades a la «perifèria» i les situades al «centre». La seva intenció era fer veure a la gent que els pobles colonitzats no depenien del lideratge de dirigents polítics europeus en la seva lluita per la llibertat, que ja tenien una tradició revolucionària pròpia —exemplificada perfectament en el cas de la revolució dels esclaus de Saint Domingue—, i, de fet, James va reconèixer posteriorment que va escriure el seu estudi sobre la revolució de 1791 tenint en ment les primeres manifestacions del naixent impuls anticolonial a les colònies d'arreu del món. L'anàlisi de tota aquesta qüestió, que va assumir diferents formes al llarg de la seva vida —la relació del proletariat de les nacions imperialistes i les poblacions indígenes o la relació entre els diferents sectors de la població d'una nació en lluita contra els seus dominadors—, va ser la preocupació que va marcar tota la carrera de C.L.R. James.

Ja el 1938, James va traslladar-se a Estats Units, on la seva activitat política (aquest cop des de les files del Socialist Workers Party) va centrar-se més en les lluites dels afroamericans per superar la seva condició de subordinació dins la societat nord-americana. Durant els anys que va passar a Nord-amèrica, fins que va ser expulsat del país el 1953, publicà obres com ara *The Revolutionary Answer to the Negro Problem in the USA* (1948), i va centrar la seva tasca intel·lectual en l'estudi de la naturalesa de la Unió Soviètica i en les qüestions que tenien a veure amb la metodologia de l'anàlisi

marxista, fruit del qual va publicar llibres com *Dialectical Materialism and the Fate of Humanity* (1947) o *Notes on Dialectics* (1948). Tanmateix, James no abandonà mai el seu interès pel lloc que ocupa la cultura en el món modern i la civilització, i aquest interès també pot apreciar-se en diferents obres on va abordar aquest tema: *Mariners, Renegades and Castaways* (1953), un estudi crític de la novel·la de Melville *Moby Dick* que va convertir-se en la base de la seva defensa per evitar ser expulsat d'Estats Units; *Hamlet* (1953); o *Popular Art and the Cultural Tradition* (1954).

Posteriorment, després de passar uns anys més a Anglaterra, el 1958 C.L.R. James va tornar a la seva terra natal, Trinitat, on encetaria el que es pot considerar la segona part de la seva vida. Aquesta segona part va veure's marcada per l'inici del procés d'independència a diversos països africans. La revolució que el 1957 portaria a la fundació de Ghana va centrar fortament l'atenció de James durant aquests anys, i producte d'això publicaria uns anys després un estudi de les desventures sofertes per la jove nació africana (*The Rise and Fall of Nkrumah*, 1966). A més, com a súbdit d'una colònia britànica al Carib, James va seguir les seves activitats polítiques a Trinitat amb la participació en les lluites que portarien a la consecució de la independència de l'illa l'any 1962. (Val a dir, en aquest sentit, que el nostre autor va ser el principal referent intel·lectual de qui seria primer ministre de la Trinitat independent entre 1962 i 1981, el també conegut historiador Eric Williams.)³ En anys posteriors, C.L.R. James va viatjar constantment per Àfrica i el Carib resseguint els processos d'independència que es produïen als diferents països i va continuar la seva tasca intel·lectual amb la publicació de diferents llibres sobre política (destaquem, per exemple, *Lenin and the Problem*, del 1964, on analitzava els últims escrits del revolucionari rus tot relacionant-los amb els problemes que havien d'afrontar els líders de les noves nacions independents d'Àfrica i el Carib), sobre cultura o, fins i tot, un curiós llibre (*Beyond a Boundary*, del 1963) que, combinant l'anàlisi del criquet com a joc i el gènere autobiogràfic, li servia per simbolitzar la nova era en què entrava la humanitat arran de l'entrada dels negres i dels antics pobles colonitzats en l'escenari de la història mundial. Finalment, C.L.R. James morí a Brixton (Londres) el 1989.

Los jacobinos negros

³ Eric Williams va ser l'autor de *Capitalism and Slavery*, un dels estudis pioners en la historiografia moderna sobre la relació entre l'entramat esclavista i l'economia capitalista (de fet, era la seva tesi doctoral, redactada a Oxford el 1944). A més, va escriure una excel·lent obra general sobre la història del Carib, imprescindible per aquells que vulguin apropar-se a la història d'aquesta part del món: *From Columbus to Castro. The History of the Caribbean, 1492-1969*, publicada originalment per Andre Deutsch Limited (Londres) el 1970.

Com ja s'ha dit, C.L.R. James va escriure la seva obra cabdal el 1938, en un moment en què els estudis històrics sobre l'esclavitud a la zona del Carib estaven en una fase merament incipient. És per aquesta raó que els lectors que ja hagin aprofundit en la literatura més moderna existent al voltant d'aquesta temàtica tindran la impressió que el llibre de James conté nombroses inexactituds, però això no treu que, donat que es va escriure a finals dels anys trenta, *Los jacobinos negros* aporti ja un volum considerable de dades històriques fruit de l'acurada investigació de C.L.R. James.⁴ De fet, però, el major interès de l'obra rau en la forma en què està escrita, doncs la brillant prosa que desplega James —i que la traducció al castellà ha aconseguit mantenir en bona mesura— és el que més copsarà el lector, fins i tot a aquell que no tingui un especial interès en l'objecte del seu estudi. En aquest sentit, i encara que pugui resultar una comparació una mica agosarada, *Los jacobinos negros* recorda en alguns moments, per la coincidència amb el rerefons històric que tracta i amb l'estil de la prosa, a la novel·la *El siglo de las luces*, d'Alejo Carpentier.

L'objecte d'estudi del llibre que aquí ressenyem és la revolució que va produir-se entre els esclaus de la colònia francesa de Saint Domingue el 1791, en el context de la revolució que es produí dos anys abans a la mateixa metròpoli. Si C.L.R. James va elegir aquesta revolució d'esclaus en concret entre les nombroses insurreccions que es van produir arreu d'Amèrica mentre la institució de l'esclavitud va restar en funcionament, això es deu a que va ser l'única que va suposar la victòria final dels esclaus sobre els seus antics dominadors, i l'única que va conduir a la creació d'un nou estat organitzat per una població exclusivament d'antics esclaus, Haití, el 1804.

C.L.R. James dedica els primers capítols del seu llibre a explicar les dures condicions econòmiques, socials i polítiques que existien a Saint Domingue, llavors la colònia esclavista dedicada al cultiu del sucre més valuosa i rendible de tot el panorama americà. Després d'aquests capítols inicials, on James descriu de forma breu però colpidora les condicions d'extrema repressió a què estaven sotmesos els esclaus de la colònia, l'autor s'endinsa en l'anàlisi dels factors històrics que van possibilitar l'inici de la revolta dels esclaus i el joc de forces polítiques i militars que van condicionar el decurs de la pròpia revolució, encapçalada per un líder que va convertir-se en un

⁴ Per al cas històric concret que estudia James hi ha diverses obres més actuals que recullen amb major profunditat els successos de la revolució d'Haití. Aquests en són alguns: David Barry Gaspar i David Patrick Geggus (eds.), *A Turbulent Time. The French Revolution and the Greater Caribbean*, Bloomington, 1997; David Geggus, *Slavery, War and Revolution*, Oxford, 1982; finalment, sobre les conseqüències que tingué la revolució d'Haití sobre altres països americans basats en el sistema esclavista, pot consultar-se David P. Geggus (ed.), *The Impact of the Haitian Revolution in the Atlantic World*, University of South Carolina, 2001.

personatge gairebé mític per a les masses esclavitzades, Toussaint L'Ouverture. No obstant això, *Los jacobinos negros* no és una simple descripció dels esdeveniments succeïts a finals del segle XVIII i principis del XIX en aquesta part del món. Els fets històrics permeten a James realitzar diverses reflexions que enllaçaven directament amb els interessos polítics contemporanis de l'autor, aquells que ja s'han explicat en línies precedents d'aquesta ressenya; en aquest sentit, Seymour Drescher ha descrit recentment *Los jacobinos negros* com un dels «manifestos historiogràfics antiimperialistes en l'avantsala de la descolonització». No és casual que James elegís la revolució d'Haití com a objecte d'estudi en profunditat, doncs era l'episodi històric que més clarament li permetia, en un època encara marcada fortament pels prejudicis heretats del racisme biologista de finals del segle XIX, situar les masses d'esclaus integrades exclusivament per homes i dones provinents del continent africà al centre de la Història en majúscula, i d'una historiografia que, per aquelles alçades de les darreries dels anys trenta, encara es dedicava en bona mesura a parlar dels reis, les glòries imperials i poca cosa més. En definitiva, el propòsit de C.L.R. James era demostrar que els esclaus també podien actuar com a agents de la història —amb autonomia política pròpia, i no com a titelles en màns dels dissenys de l'home blanc—, i que, de fet, mitjançant l'exitosa revolució a la futura Haití, van ser un factor essencial en el procés que durant aquelles dècades portà primer a l'abolició del tràfic d'esclaus per part de Gran Bretanya (a principis del segle XIX) i, després, als primers experiments d'abolició de la institució esclavista pròpiament dita (ja a la tercera dècada del vuit-cents, en el cas de les colònies de les *West Indies* britàniques).

Carles Mercadal